

Treinbrieven

Treinbrieven vormen een speciale categorie post. Het zijn brieven 1 die door de afzender afgegeven werden aan het bagageloket 2 van een station om per trein vervoerd te worden naar een ander station. Het ging bij het transport om treinen zonder 'werkend vervoer': er waren aan boord van de trein geen postambtenaren om brieven te stempelen en te sorteren, de dienst werd volledig uitgevoerd door de spoorwegmaatschappijen. 3

Op het station van aankomst werden treinbrieven overgedragen aan de PTT of afgehaald door de geadresseerde. Van die laatste mogelijkheid maakten vooral kranten en (foto)persbureaus gebruik. Met een vergunning om zelf hun post op het station af te halen in plaats van die te laten bezorgen, wonnen zij kostbare tijd; deze brieven worden perstreinbrieven genoemd.

De bezorging van gewone treinbrieven door de posterijen kon men versnellen door ze als expressebrief te versturen. Dan werden ze na ontvangst door de PTT extra snel bezorgd.

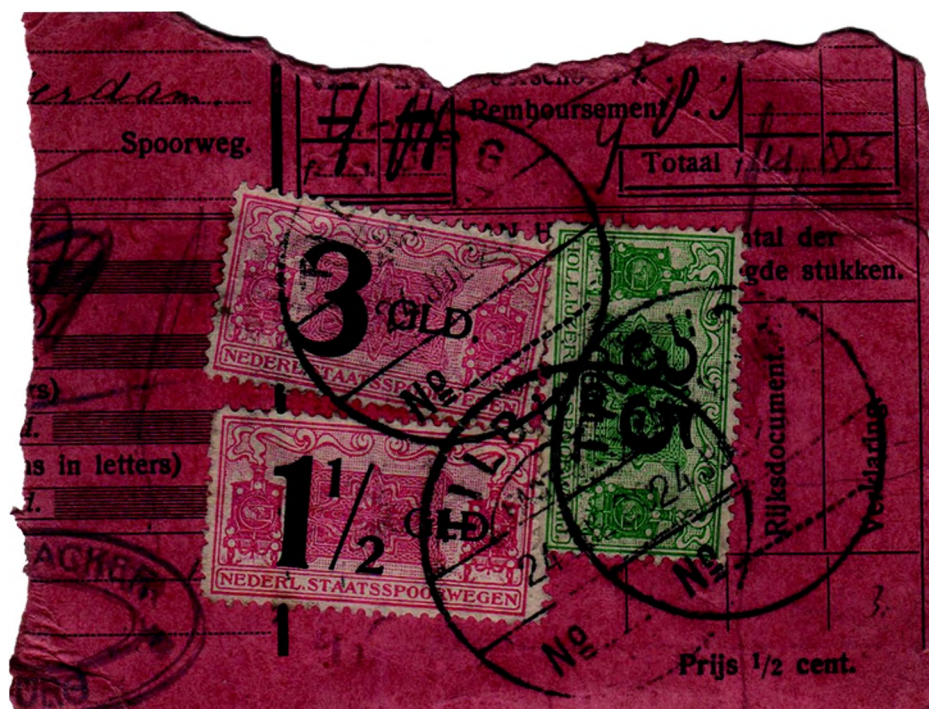
Frankering

Hoewel de posterijen geen rol speelden in het vervoer per trein, moesten treinbrieven, dus ook perstreinbrieven, altijd gefrankeerd worden. Dat frankeren gebeurde met postzegels of via een frankeermachine. De vraag of een brief in handen van de posterijen zou komen, was dus niet van belang. Het was een kwestie van het postmonopolie. De PTT was de enige instantie die post mocht vervoeren, dus ook als het vervoer uitbesteed werd aan de spoorwegen, had de PTT recht op een vergoeding.

De afzender diende zelf voor de frankering te zorgen, want aan het bagageloket op het station waren geen postzegels te koop - het was geen postkantoor.

Noten

- 1) Hoewel in het algemeen over treinbrieven gesproken wordt, was het ook mogelijk briefkaarten op deze wijze te versturen.
- 2) Op sommige kleinere stations kon men treinbrieven afgeven aan het gewone loket of rechtstreeks aan de treinconduc-teur.
- 3) Tegenwoordig kennen we alleen de Nederlandse Spoorwegen (NS). Dit bedrijf is in 1937 ontstaan uit een fusie van twee vroegere spoorwegmaatschappijen: de Nederlandse Staatsspoorwegen (SS) en de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HIJSM).

Afbeelding 1. Voorbeeld van het oorspronkelijke gebruik van vrachtbriefzegels: de kosten van een goederenzending zijn op een adreskaart(fragment) verantwoord met fl. 4,85 aan zegels van de Nederlandse Staats-spoorwegen en de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij. De zegels zijn geplakt bij de 'factorij' (dochterbedrijf) van de spoorwegen, Van Gend & Loos, en ontwaard met het factuurstempel, 24 juli 1920.

Treinbrieven: regels en tarieven				
Van	Tot	Toegestane categorieën post	Tarief	Afbeelding
01-04-1924	15-05-1927	alleen expressepost	10 cent	-
15-05-1927	september 1944	alle post	10 cent	2, 3, 17
september 1944	01-05-1946	treinbriefregeling opgeschort		
01-05-1946	07-04-1957	alleen perstreinbrieven	15 cent	
07-04-1957	28-02-1964	alle post	15 cent	5
01-03-1964	12-04-1964		50 cent	6
12-04-1964	01-02-1965		15 cent	-
01-02-1965	01-07-1966		25 cent	7,8
01-07-1966	01-10-1967		35 cent	9, 10
01-10-1967	31-05-1970		45 cent	11, 12, 13, 14, 18
31-05-1970	01-05-1979	weekeinde: alleen persbrieven, tegen dubbel tarief	55 cent	15
01-05-1979		Treinbriefregeling afgeschaft, nieuwe regeling voor perstreinbrieven		16

Afbeelding 2. Expressebrieven, in 1936 verstuurd vanaf station Waalwijk naar Nijmegen, waar hij werd overgedragen aan de post. Briefport 6 cent, expresserecht 10 cent, voldaan met frankerzegels 6 cent roodbruin + 2x5 cent groen Koningin Wilhelmina type Veth. Op de achterzijde een vrachtbriefzegel Nederlandsche Spoorwegen 10 cent rood.

Afbeelding 3. Gewone brief, in november 1940 verstuurd vanaf station IJmuiden naar Amsterdam. Vrachtbriefzegel Nederlandsche Spoorwegen 10 cent oranjegeel naast frankerzegel 7½ cent steenrood Guilloche. De afzender heeft de brief misschien per trein verzonden om dat de laatste buslichting van die dag al plaatsgevonden had.

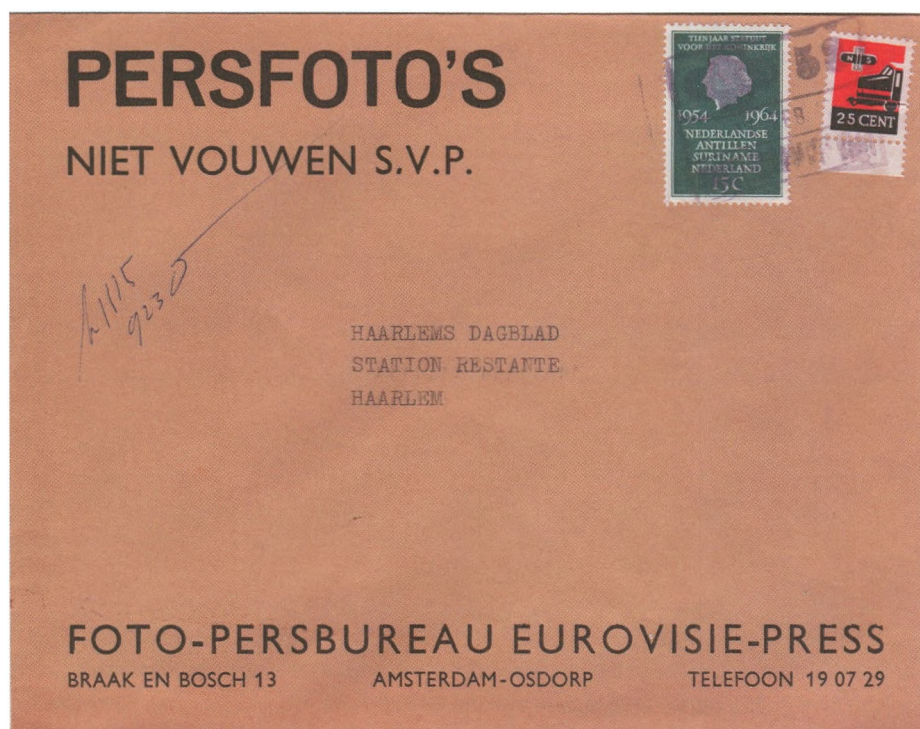
Afbeelding 5. Afdrukken van het bagageloketstempel van het station Ede-Wageningen op een treinbrief naar Amsterdam, augustus 1959. Voorzijde: frankerzegel 12 cent groenblauw Koningin Juliana en profil, achterzijde treinbriefzegel 15 cent blauw en rood.

Afbeelding 4. De NS-treinbriefzegels op chronologische volgorde van uitgifte. De zegel 50 cent groen en geel is duidelijk een vreemde uitschieter, de zegel 5 cent bruinkarmijn en grijs was bedoeld als aanvullingswaarde.

Afbeelding 6. Perstreinbrief op 23 maart 1964 verstuurd van Amsterdam naar Haarlem. Het tarief voor een brief van de tweede gewichtsklasse is voldaan met een frankeerzegel 24 cent olijfgroen Koningin Juliana en profiel; het kort tevoren verhoogde treinbriefstarief met de treinbriefzegel 50 cent groen en geel. (Afbeelding ter beschikking gesteld door Willem Pasterkamp, <https://posthistorie.nl/>)

Afbeelding 7. Afdruk van het bagageloket-stempel van het station Amsterdam-CS op een perstreinbrief van een fotopersbureau naar Haarlem, februari 1965. De treinbriefzegel 25 cent oranje en zwart is geplakt naast de frankeerzegel 15 cent Tien jaar Statuut voor het Koninkrijk. 'Station restante', dus geen bemoeienis van de postbode.

Afbeelding 8. Speciale treinbrief-envelop voor het Brabants Dagblad, in februari 1966 verstuurd van Gilze-Rijen naar 's-Hertogenbosch. Deze perstreinbrief 'Wordt afgehaald' op het station, maar is toch verplicht gefrankeerd, met een postzegel 18 cent blauwgroen Koningin Juliana en profil. Treinbrief zegel 25 cent oranje en zwart.

Spoorwegzegels

De kosten voor het treinvervoer moest men aan het bagageloket voldoen. Ze werden verantwoord door het plakken van spoorwegzegels. We kenden in Nederland twee soorten spoorwegzegels: eerst de vrachtbriefzegels van verschillende spoorwegmaatschappijen (oorspronkelijk alleen bestemd voor het gebruik op vrachtbrieven bij goederenzendingen) en na de oorlog de speciale treinbriefzegels van de NS. Aanvankelijk werden spoorwegzegels op de achterzijde van brieven geplakt, later op de voorzijde.

Op treinbrieven werden zowel de spoorwegzegels als de postzegels ontwaard met het zogeheten bagageloketstempel. De stempelkleur was oorspronkelijk zwart, maar na de oorlog werd dat meestal blauw of paars.

Categorieën en tarieven

In de tabel kunt u zien welke categorieën post als treinbrief vervoerd mochten worden en wat dat kostte. De posttarieven zijn buiten beschouwing gelaten. Het treinbrieftarief liep na de oorlog gestaag op, met een tijdelijke uitschieter in het voorjaar van 1964. De treinbriefzegel in dat tarief, 50 cent groen en geel, is op stuk behoorlijk

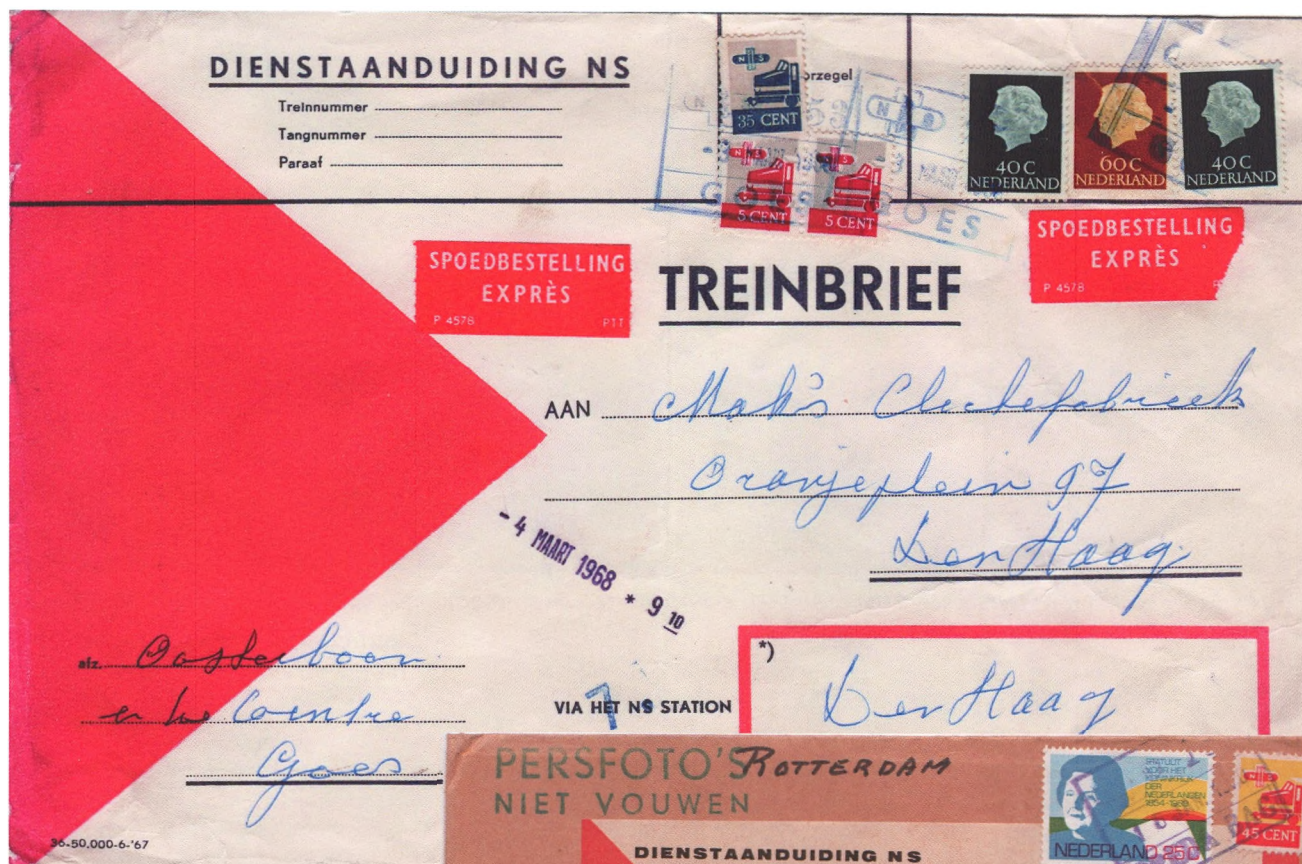
Afbeelding 10. Treinbrief van Nijmegen naar Rotterdam, februari 1967. Treinbriefzegel 35 cent blauw-groen en lichtgrijs, frankeerzegel 20 cent grijs Koningin Juliana en profil, bagagebureaustempel Nijmegen BAG 2.

Afbeelding 11. (rechts) Expressebrief van Goes naar Den Haag, maart 1968. Briefport 2e gewichtsklasse 40 cent, expresse-recht 100 cent, voldaan met frankeerzegels 60 cent geelbruin + 2x40 cent grijsblauw Koningin Juliana en profil. Treinbriefzegels 35 cent blauwgroen en lichtgrijs + 2 x 5 cent bruinkarmijn en grijs.

Afbeelding 9. (links) Expressebrief, verzonden van Tilburg naar 's-Hertogenbosch in augustus 1966. Briefport 2e gewichtsklasse 40 cent, expresserecht 75 cent, voldaan met frankeerzegels 45 cent vermiljoen + 2 x 30 cent oranje Koningin Juliana en profil. Treinbriefzegels 25 cent oranje en zwart + 2x5 cent bruinkarmijn en grijs. De brief werd door de bezorger in de brievenbus van de geadresseerde achtergelaten: 'Geen gehoor'.

Afbeelding 13. (rechts) Perstreinbrief van Barneveld naar Amersfoort met rood etiket 'Pers-treinbrief', zondag 9 mei 1971. Frankeerzegel 25 cent blauw Juliana en profil en twee treinbriefzegels 45 cent geel en blauw omdat op zondag dubbel tarief werd gerekend.

Afbeelding 12. (rechts) Perstreinbrief met speciaal adresetiket van de afzender, in januari 1970 verstuurd van Breda naar Rotterdam. Treinbriefzegel 45 cent rood en geel, frankeerzegel 25 cent Vijftien jaar Statuut voor het Koninkrijk.

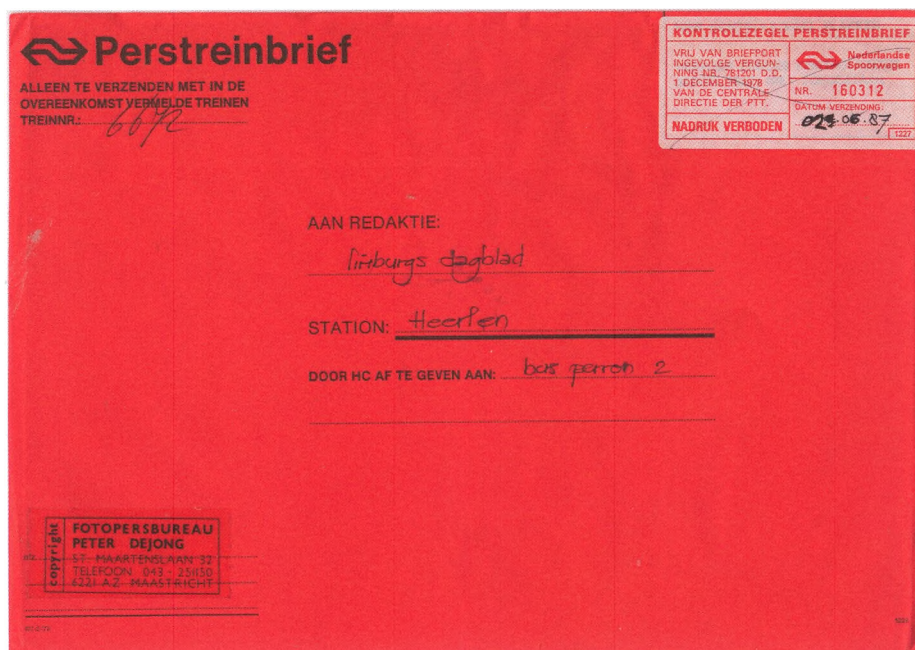

Afbeelding 14. Op een vergelijkbare brief, van zondag 21 november 1971, is op de achterzijde een ander treinbrief-etiket geplakt. Het brieftarief was inmiddels verhoogd, getuige de frankeerzegel 30 cent oranje Juliana en profil.

zeldzaam omdat hij slechts zes weken gebruikt is. Het Ministerie van Economische Zaken keurde de extreme verhoging van 15 naar 50 cent af en draaide het tarief terug naar 15 cent. Het gebruik van 'gewone' treinbrieven is in de loop van de tijd behoorlijk teruggelopen. Het tarief was - zeker als men ook nog betaalde voor expresbezorging - rijkelijk hoog en de tijdwinst gering. Voor de pers was dat anders: de mogelijkheid om 's avonds en in het weekeinde foto's en kopij per trein te versturen bleef tot ver in de jaren '80 de moeite waard. In de regelgeving voor treinbrieven hebben perstreinbrieven altijd een streepje vóór gehad. In de wederopbouwperiode 1946-1957 waren pers-

Afbeelding 15. Perstreinbrief van Amsterdam naar 's-Hertogenbosch, zondag 9 december 1973. Frankeermachinstempel 100 een t (brief 3e gewichtsklasse) en twee treinbriefzegels 55 cent meerkleurig (zondagstarief).

Afbeelding 16. Perstreinbrief van Maastricht naar Heerlen, mei 1987. Geen treinbriefzegels meer, maar een 'controlezegel perstreinbrief' met de aanduiding 'vrij van briefport'. De HC (hoofdconductor) diende de brief af te geven aan 'bus perron 2'.

treinbrieven de enige toegestane categorie treinbrieven. En vanaf mei 1970 was het de enige soort treinbrieven die men in het weekeinde kon versturen. Voor die weekenddienst werd dan wel het dubbele tarief gerekend. Negen jaar later, in 1979, werd de treinbriefregeling afgeschaft. Voor perstreinbrieven kwam toen een aparte nieuwe regeling, met in plaats van treinbriefzegels een 'controlezegel perstreinbrief' met de aanduiding 'vrij van briefport'. Wanneer die regeling is opgeheven, heb ik niet kunnen achterhalen. Op naoorlogse treinbrieven ziet men vrijwel altijd aantekeningen in balpen.

Afbeelding 17. Deze treinbrief werd op Tweede Kerstdag 1934 verstuurd vanuit Nijmegen, met de bedoeling dat hij meegegeven kon worden met de laatste postvlucht van dat jaar naar Nederlands-Indië. De brief kwam om 9 uur 's avonds aan op Centraal Station Amsterdam en werd vandaar vervoerd naar Schiphol.

Dat zijn de *dienstaanduidingen* van de NS: het treinnummer, en het tangnummer of 'mouwnummer' plus de paraaf van de hoofdconducteur.

Buitenland

Hoewel de treinbriefregeling bedoeld voor het binnenland, kon men ook post met buitenlandse bestemmingen op deze wijze versturen. Het Nederlandse eindpunt van de treinreis was in dat geval Amsterdam/Schiphol, en de zending werd verder verzonden per luchtpost. De aanduidingen 'Via (PTT-knooppunt) Amsterdam' en 'Luchtpost' waren verplicht op dergelijke post. Ik heb de indruk dat vooral verzamelaars van deze mogelijkheid gebruik maakten.

Jacques Spijkerman

Literatuur

- A.M. Benders e.a. (samenst.): Spoor en post in Nederland. Een wegwijzer bij het verzamelen van frankeer- en andere zegels en stempels, uitgegeven door, in gebruik bij of betrekking hebbend op het openbaar vervoer in Nederland. Utrecht Nederlands Spoorwegmuseum, 1979. De gegevens in de tabel bij dit artikel zijn ontleend aan het hoofdstuk Trein- en persbrieven, p. 44-51
- J.A.C. van Rijswijk: Het vervoer van treinbrieven. In: De Postzak 133 (1982), p. 213-256.
- W.S. da Costa: Binnenlandse en Internationale Posttarieven van Nederland. Posthistorische Studies 14, Po & Po 1990.
- Handboek Postwaarden Nederland: <https://www.postwaarden.nl/luchtrecht.html>

Afbeelding 18. Een verzamelaar heeft in 1967 gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een treinbrief (in dit geval een antwoordbriefkaart) naar het buitenland te sturen. Het tarief voor een treinbrief bedroeg 45 cent. Postale tarieven: briefkaart Duitsland 15 cent, expressrecht buitenland 100 cent, luchtrecht Europese bestemmingen 5 cent, totaal 120 cent. Zegelbeeld 25 cent olijfgroen plus frankeerzegels 45 cent vermiljoen en 50 cent mosgroen Juliana en profil leveren een correct gefrankeerde zending op.

Wij citeren uit 'Sebastiaan' van Annie M.G. Schmidt:

'Dit is de spin Sebastiaan.
Het is niet goed met hem gegaan.

[]

Pauze

Na een poosje werd toen even
dit berichtje doorgegeven:
Binnen werd een moord gepleegd.
Sebastiaan is opgeveegd.'

(Annie M.G. Schmidt: 'Sebastiaan' in: 'Domweg gelukkig in de Dapperstraat', Amsterdam, 1994, blz. 204/205)